

Szilágyi Levente

Parasztok és mezőgazdasági vállalkozók. Piacozási gyakorlatok egy szatmári faluban

A tanulmány egy folyamatban lévő, több erdélyi helyszínen egyszerre zajló kutatásban¹ végzett – egy szatmári falu lakóinak piacozási² gyakorlatait vizsgáló – munkám részeredményeit kívánja ismertetni. Kutatásunk négy erdélyi kistérség mélyfúrás jellegű gazdasági, társadalmi és kulturális dimenzióinak vizsgálatával az erdélyi vidéki életvilágoknak rendszerváltást követő változásait illetve mai állapotát kívánja feltárni és összevetni. A három dimenzió külön-külön vizsgálható, de a folyamatok megértése csak együttes értelmezésükkel lehetséges. Ennek értelmében jelen szöveg sem kizárólag a piacozás különböző formáinak bemutatásáról szól, hanem részben társadalomtörténet is, minthogy a bemutatott piacozási gyakorlatok mögött meghúzódó mentalitásformákat is az elemzés tárgyává teszi.

Minden alapkutatásnak kihagyhatatlan része, a vizsgálat tárgyának, esetünkben a vizsgált településnek, minél alaposabb megismerése. Gazdasági kutatásról (is) lévén szó, meg kell ismernünk a lokális gazdaságszerkezet működését, a szereplőket, a szereplők közötti dinamikát és az általuk alkalmazott stratégiákat is.

A falusi gazdasági gyakorlatok vizsgálatában a magyar néprajzi szakirodalom több lehetséges módszertani alternatívát is kínál. Minthogy a piacozók társadalmi hátterére is kiterjed az elemzés, nem tekinthetünk el paraszti gazdálkodás, paraszti mentalitás nyomainak vizsgálatától. Ma már szinte tudományos közhelynek számít az a megállapítás, hogy a rendszerváltást követő újraparasztosodás, útoparasztosodás terminusokkal megragadott, a tradicionális gazdálkodási mintákhoz való visszatérésben konkretizáló folyamatok mozgatórugója a kényszer volt (Benda 2003; Biró–Gagyi–Oláh 1994; Cartwright 2001; Kiss 2002; Kotics 2006, 2011) nem pedig a többek, és főként a kutatók által sokat emlegetett nosztalgia. Szilágyi Miklós az *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999* című kötet bevezetőjében rendkívül alaposan vázolta, hogy miért nem tekinthető parasztnak a rendszervál-

---

1 A tanulmány a *Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi kistérségben* című (K 120712) NKFIH-kutatás keretében készült.

2 A tanulmányban a piac fogalmat annak legkonkrétabb jelentésében használom: az áruk értékesítésének konkrét helyszíne. A piacozáson a piacra való utazást és az áruk helyszínen való értékesítését értem.

tást követő falusi mezőgazdálkodással foglalkozó családok, családi üzemek, agrár-vállalkozók tevékenysége (Szilágyi 2002: 7–9).

A vidéki lakosság még mindig átmeneti állapotban van, még mindig nem alakult ki a paraszti értékrendet hitelesen felváltó, elfogadott közösségi normarendszer, és nem melleleg a gazdasági helyzete sem stabilizálódott. Számos kutató a vidéki lakosságnak a rendszerváltás által generált gazdasági-politikai változásokra alkalmazott adaptációs technikáinak vizsgálatával, a sikeresség és sikertelenség dichotómia által meghatározott keretekben látta a vidéki gazdasági és társadalmi folyamatok értelmezési lehetőségét (Szabó 2013: 133, Oláh 2004b, Miklós 2006: 87).

A vidéket mások a polgárosodás és modernizáció felől közelítik meg. Benda Gyula éppen a gazdasághoz való falusi viszonyulás megváltozását, a parasztagzadból farmerré válást tekinti a polgárosodás első lépcsőjének (Benda 1991: 172). A polgárosodást természetesen nem csak a gazdasági dimenzióban mérik, hanem politikai és kulturális szinten is (Kósa 1990: 65). Egy másik megközelítés kilép a paraszti, polgári, modernizáció lineáris történelemszemléletből fakadó fogalmi körből, és a lokalitást teszi meg terepévé, vizsgálandóként pedig a lokális és külső tényezők kapcsolatának helyi vetületeit nevezi meg (Csíte 1999: 143). Vidékiség kutatásunk elméleti kereteit is ez a szemlélet adja. A 21. század társadalma az informacionalizmus eredményeként információs és hálózattársadalommá vált, bizonyos információkhoz mindenki ugyanabban a pillanatban férhet hozzá, függetlenül attól, hogy a világ melyik pontján él. A társadalomtudományos kérdést így az jelenti, hogy a globális történéseknek milyen reflexiói valósulnak meg lokálisan, a vizsgálatok tárgyává a *globalitások* megértése válik.

Több mint huszonöt év telt el a rendszerváltozás óta, bármennyire is hosszú volt az átmeneti, útkereső időszak, a mai rurális gazdasági folyamatokat talán már nem érthetjük meg, ha azokat továbbra is a szocialista–kapitalista átmenet szemszögéből vizsgáljuk. Óvári esetében ez igencsak rossz kiindulópont lenne, ugyanis – és ez a terepmunka során szerzett tudás egyik legfontosabb következtetése – ma csak az olyanok tevékenykednek az agráriumban, akik tudatos és önként vállalt döntés alapján akarják ezt csinálni. Tevékenységüket mégsem tekinthetjük valós specializációnak, és a „sikeresség” fogalmát sem társíthatjuk megnyugtatóan hozzájuk. Ennek kifejtésére a későbbiekben, a piacozók bemutatása során térek ki.

A romániai Szatmárt célzó gazdasági-néprajzi elemzések száma sajnálatosan alacsony, annak ellenére, hogy a rendszerváltást követően kialakuló falusi gazdaságok egyik legelső erdélyi tipológiája éppen egy szatmári faluban (Gencs) végzett kutatás során született meg (Borsos–György 1999). Míg más erdélyi vidékekről már rendszerváltást követően rendszeresen jelentek meg tanulmányok, tanulmánykötetek (Peti–Szabó szerk. 2006, Oláh 2004a), monográfiák (Szabó 2013), addig a fentebb említett kivételtől eltekintve a szatmári folyamatokról alig vannak ismereteink. Az ismeretek egyenlőtlen területi megoszlására jelen tanulmánykötet is ékes példa. Részben saját felelősségemnek is tartom e különbségek kiegyenlítését. Ennek jegyében a szükségesnél talán részletesebben fogom bemutatni a települést.

Óvári

Óvári (Oar) Szatmárnémetitől 12 km-re, a Szamos folyó bal partján, a magyar–román határ közvetlen szomszédságában található település. 1600 lakosa, két temploma – egy református és egy ortodox – van. Nem önálló közigazgatási egység, Vetés községközpontjához tartozik.

Az óváriak egy emberöltő alatt egy szocialista és egy kapitalista iparosítási folyamatnak is részesei voltak. Közismert, hogy a vidéki népességet ugyanúgy érintette az erőszakos iparosítás, mint a városit. A nagyváros közelsége, a szocialista iparosítás – annak ellenére, hogy romániai viszonylatban Szatmárnémeti nem számított iparvárosnak – a vidéki, jellemzően férfi lakosság jelentős részét felszippantotta. Óváriból, éppen közelsége miatt, csak kevesen költöztek be a városba, a legtöbben ingáztak. Pontos adat nincs az óvári gyári munkások számáról, a megkérdezettek válasza alapján, a munkaképes férfiak 30-50 százaléka dolgozott Szatmárnémeti ipari egységeiben.

A rendszerváltást követően a nem költséghatékony nehézipari termelési egységek nehéz helyzetbe kerültek. A gyárak bezárásáig a leépítések fokozatosan, de gyorsan lezajlottak, elsőként az ingázók veszítették el állásukat. A gyárbezárások során munkanélkülivé váló városi lakosság egy része „visszamenekült” vidékre, ahol a kollektív gazdaságok felszámolását követően leginkább az újraparasztosodási folyamatok határozták meg a mindennapi életüket és gazdasági tevékenységeik irányát. Kénytelenek voltak a mezőgazdasági vállalkozóként még, parasztiként pedig már nem tekinthető életmódot felvállalni. A piacgazdasági környezet itt sem kedvezett a gépesítés teljes vagy részleges hiányában rendkívül alacsony határfokon termelő gazdálkodóknak. A téesz társulás formában való átörökítésére kísérletet sem tettek, a vagyont – a számos ismertett erdélyi példához hasonlóan – a téesz vezetői által alkotott szűk elit saját tulajdonába játszotta át (Peti 2006: 40). A lakosság nagyobb része kényszerből részleges önellátásra illetve a nagyváros közelsége miatt piacozásra rendezkedett be. Rengetegen piacoztak, egyik adatközlőm szavaival: *...akkor még ugye jobban jártak a piacra, mint most. Ölték egymást megféle a helyekért (ti. a buszon), mert nem vót más semmi egyéb...*

Amikor az óváriak a piacozást választották, nem valami számukra ismeretlen dologba vágtak bele. Miként az egyik ismertett példából is látni fogjuk, már a kollektivizálást megelőzően is többen vitték mezőgazdaságból származó áruikat a szatmári piacra. Arról is van, igaz csak szóbeli, adat, hogy a két világháborút megelőző időszakban is alkalmazott gyakorlat volt a piacozás. A folytonosság mellett egy másik fontos tényező is szerepet játszott abban, hogy olyan nagy számban piacoztak. A kollektív gazdaság nem az egyetlen szereplője volt a szocialista agrárüzemeknek, Óváriban volt a Szatmár Megyei Zöldség- és Gyümölcs Előállító és Feldolgozó Vállalat egyik kísérleti és mintakertészete, amelyben főként zöldségtermesztés folyt.³ A kertészetben főként a helyi

3 A legfontosabb termékek listáját a visszaemlékezésekből részben össze lehet állítani: szabadföldi és melegházas paradicsom, paprikák, padlizsán, gyökérzöldségek, uborka, káposzta, stb. A visszaemlékezésekből az is kiderült, hogy a nagyüzemi termelés mellett fajta- és technológiai kísérleteket is folytattak.

asszonyok dolgoztak, és ők az itt megszerzett tudást a háztájiban kamatoztatni tudták. A kutatás jelen stádiumában nem áll rendelkezésre elegendő információ ahhoz, hogy ennek a tudásnak a piacozásban való felhasználásának mértékét pontosan meg lehessen becsülni, de a vizsgált piacozók egyike bizonyosan részben erre a tudásra alapozva vált „sikeressé”. Az óvári nők technológiai tudása a rendszerváltást követő legnehezebb időszakban a legszorosabb értelemben vett túlélést jelentette. Nagyon sok család számára a piacozásból származó jövedelem volt egyetlen pénzforrás. A munkanélkülivé vált férfiak és az eltartóvá váló nők között sejlő társadalmi konfliktus, a nemi szerepek lokális átalakulásának és következményeinek vizsgálata is fontos kérdése kutatásunknak, és önálló témája egy tervezett tanulmánynak.

A kilencvenes évek közepét, egészen pontosan 1995-öt nevezte meg több erdélyi kutató is, mint a rendszerváltást követő legrosszabb időszakot az agrártelepülések életében (Peti 2006: 39). Az Óváriban készített interjúkból nem rajzolódik ki egy ilyen erős cezúra képe, de azt itt is kiemelték, hogy eddigre felérték tartalékaikat, és belefáradtak a kiútkeresés érdekében elkövetett, és hiábavalónak bizonyuló próbálkozásokba. Az állatállomány jelentős növekedése, majd összeomlása az Erdély-szerte megismert forgatókönyv szerint zajlott itt is, igaz talán később, mint más helyszíneken. 1997 áprilisában ugyanis a községközpont Vetésen vágóhidat⁴ építettek, mely kezdetben igyekezett beszállítói kapcsolatokat kiépíteni a helyi gazdákkal. Vágóállatok tartása kecsesgetető alternatívának tűnt, és rövid időre újra megnőtt az állatállomány és az állattartással foglalkozók száma. Azért csak rövid időre, mert a vágóhíd rohamtempóban bővült, a környékbeli gazdák nem tudták kielégíteni a folyamatosan növekvő igényeket, így a cég képviselői az egyéni termelők helyett nagybani – a későbbiekben már több esetben külföldi – beszállítók bevonását választották, illetve saját állatfarmokat is létesítettek. A húszüzem fejlődése mindemellett, hogy nem váltotta be az óvári gazdák reményeit, elindított egy másik folyamatot, amely a kétezres években teljesedett ki, és amelynek következménye az óvári gazdálkodók ipari munkássá váló (vissza)alakulása volt.

A település gazdaságtörténetét meghatározó makrogazdasági változásokat az industrializáció–deindustrializáció–reindustrializáció folyamatával is leírhatjuk. Ennek lokális tükrőfolyamata a paraszttalanítás–újrapiarozódás–polgárosodás(?) lehetne. Az ilyen jellegű sémáknak a legnagyobb hátránya, hogy állapotokat merevítene ki, holott – véleményem szerint – éppenséggel az átmenetek, azaz a változások folyamatossága és esetlegessége a döntő a rurális (és nem csak) társadalmakban. A 2000-es években „ipari park” létesült a település határában. Azért az idézőjel, mert a községközpontban található korábbi sertéstelep épületeibe beköltöző kisebb nagyobb vállalkozások⁵ csoportját csupán a helyi szóhasználat illette ezzel az

4 Az Unicarm vágóhidként kezdő vállalkozás már 2005-ben Románia egyik legnagyobb kizárólag hazai tulajdonú kiskereskedelmi cégcsoportja lett. 1997-ben 25 emberrel, napi 500 kg feldolgozott húsmennyiséggel indított. Később a termékpalletta bővítésével – saját tejfeldolgozót, péküzemet csatoltak a húszüzemre alakított eredeti egység mellé – az alkalmazottak számának növelésén túl (több mint 2000 alkalmazott), országos bolthálózatot is létrehoztak. 2018-ban 78 Unicarm szupermarket üzemelt, főként Erdély északi részén és Moldvában.

5 24 cég működött 2017 végén az ipari parkban, a több ezer főt foglalkoztató gyáraktól a néhány fős mikrovállalkozásokig.

igen megtisztelő névvel. Azt a helyiek védelmében azért el kell mondani, hogy megévesztő hatása lehetett annak az „igazi” gyárnak⁶, mely ugyancsak ide települt a kétezres évek közepén. Méreteiben kisebb, jelentősége viszont majdnem ugyanakkora a szintén itt felépült bútorgyárnak⁷. 2017-ben újabb befektetők odacsábításának szándékával kezdeményezték az ipari park titulus hivatalossá tételét. Ma a falu munkavállalási korú lakosságának döntő többsége ezekben az ipari egységekben dolgozik.

Nem sokkal fentebb az ipari munkássá válást (vissza)alakulásként fogalmaztam meg. Ez kizárólag ugyanannak a közösségi logikának mentén értelmezhető, amely a paraszti-utóparaszti folytonosságot feltételezi. Nem csak hogy mindkét esetben különböző generációk voltak érintettek, de ebben az új, kapitalista iparosodásban, a korábbi kommunista, férfiközpontú gyakorlattal szemben, a nők szerepe vált hangsúlyosabbá. Az itteni könnyűipari gyárak, és a húsüzem bizonyos részlegeinek munkaerő igényének a nők sokkal inkább megfelelnek.

Néhány mondatban szeretném összefoglalni a fentebb ismertetett reindusztriálisizáció közvetlen és közvetett következményeit:

- Új munkahelyek váltak elérhetővé, ezek elfoglalásával stabilizálódott a lakosság pénzügyi helyzete.
- Az agrártevékenység visszaszorult. A földterületek tulajdonviszonyában miként Erdély-szerte itt is a tőkekonzentráció volt az uralkodó trend. A megművelhető területek legnagyobb része nagyvállalkozói tulajdonba vagy bérleménybe került.
- A részleges önellátást túlfogyasztás váltotta fel.
- A helyi adóknak köszönhetően a községnek⁸ önerőből nyílt lehetősége olyan infrastrukturális beruházások megvalósítására, amelyekre korábban nem volt szándék vagy lehetőség, és amelyek többsége a környező települések számára továbbra is elérhetetlenek⁹, mint például a víz és csatornahálózat kiépítése, a községi utak leaszfaltozása, óvoda építése, szelektív hulladékgyűjtés megszervezése, sportpályák létesítése, élő, pénzügyileg is támogatott kulturális központ alapítása.¹⁰ A településen a közműhálózat

6 A Schlemmer Gmbh gépjármű-elektronikai kábeleket gyártó könnyűipari üzeme.

7 Bardi Industry Solid Wood Furniture.

8 Vetést Szatmár megye leggazdagabb községeként tartják számon. Gazdagságát az iparüzési adóknak köszönheti. A már bemutatott gyárak mellett a román adózási rendszer egy kiskapuját kihasználó, Vetésen bejegyzett, de a városban üzemelő cégek (2018-ban 117) a befizetők.

9 Amikor az erdélyi életmód-vizsgálatok a vidéki életvilágokat a bausingeri *párhuzamos különidejűség* (Bausinger 1989) fogalmával írják le, azt elsősorban az anakronisztikus gyakorlatok, jelenségek továbbélésének, a huszonegyedik századi technológiákkal való egyidejű jelenléte okán teszik. A ló vontatta szekér, ha különös kontrasztban is, de megfér a több száz lóerős modern traktorok mellett. A hagyományos tudáson alapuló gazdálkodás, az ipari agrártechnológiák és az új biogazdálkodási formák egyszerre vannak jelen.

10 A beruházások nagyobb részben azt követően valósultak meg, hogy a Szatmárnémeti polgármesterként nyolc évig irányító személy került a község élére a legutóbbi, 2016-os, választások alkalmával. Általánosnak mondható a helyiek alulrepräsentáltsága a jelenlegi elitet alkotó csoportban. Óvári politikai és kulturális életét is betelepültek irányítják. A helyi színjátszó és táncegyesületet sem helyi ember vezeti. Rendkívül alacsony a továbbtanulók száma.

kiépítése napjainkban is zajlik, a rendszerváltásig kizárólag az áramot vezették be a faluba, a vezetékes víz- és csatornahálózat (nem teljes) kiépítésére 2018-ban került sor. Ezekkel a beruházásokkal felgyorsult a szocialista román állam, de a rendszerváltást követő demokratikus kormányok által is elhanyagolt falu polgárosodása. Persze mindezek a beruházások az elmúlt években történtek. Hosszú távú hatásairól lehetetlenség most még beszámolni, de éppen ez adja érdekességét a hosszú távra tervezett kutatásomnak, hiszen a különböző modernizációs folyamatok így megragadható időkeretben zajlanak.

A háztáji és a konyhakert, mint a modernizációs folyamatok fokmérője

A paraszti mentalitást, a földhöz való viszonyt a kollektivizálás és a szocialista industrializáció csak részben tudta felszámolni. Az önfenntartásra épülő gazdálkodási hagyomány továbbélt a háztájiban. A kommunista ideológiának sikerült elérnie, hogy a kollektív gazdaságokban végzett mezőgazdasági munka a gyári munkások szemében alacsony presztízssűnek számítson, de a háztáji gazdálkodást ez az előítélet nem érintette, olyannyira nem, hogy a gyári munka csak, mint szükséges rossz, a gyár pedig sokszor, mint a háztáji számára szükséges nyersanyagok forrása jelent meg.

Míg például Magyarországon a háztáji gazdálkodás a piaci nyitás eszköze volt addig a román hiánygazdaságban a háztájiban kellett megtermelni a család számára a más forrásból nem beszerezhető élelmiszert, húst, zöldséget, gyümölcsöt, stb. Sőt sokszor nem csak a nukleáris család szükségleteit, hanem a városba beköltözött rokonok igényeit is ebből kellett kielégíteni.

Óvári már a két világháború közötti időszakban is Szatmárnémeti ellátójaként volt ismert, rengetegen foglalkoztak piacozással. A piacra vitt áruk pedig a háztájiból kerültek ki. Amit a szocialista gazdaság szerkezet nem tudott felszámolni több évtized alatt sem, azt az új iparosodás és a globális fogyasztói tendenciák együttese másfél évtized alatt elvégezte. A fogyasztóvá vált falusi ipari munkás réteg olyan mértékben távolodott el a földtől, hogy már kivételesnek számít az, ha még művelik a háztáji parcellát, vagy esetleg konyhakertet tartanak. A három műszakban végzett munka nehézsége a leggyakrabban elhangzó érv, amellyel a kertművelés felhagyását indokolják. De emellett a racionálisan is értelmezhető érv mellett ott rejlik egy legalább olyan fontos, a korábbi tőkehiányos korszakra való reakcióként kialakult túlfogyasztói attitűd, amely a „megveszem, mert (végre) megengedhetem magamnak” gondolatban csúcsosodik. A fogyasztói magatartást egyrészt a presztízstárgyak vásárlásával és birtoklásával szokták jellemezni (Mohácsek–Vitos 2003: 105), Óváriban a javak beszerzésének módja és helye is presztízis értékűvé vált. A gazdálkodók és munkások között akár fenntartható üzleti kapcsolat is kialakulhatna, az előbbieket által megtermelt árukat a munkások megvehetnék, de erre a közöttük húzóódo rejtett

konfliktusok miatt nem nagyon van példa, illetve a jelenlegi fogyasztói mentalitásba még nem szivárgott be a helyi/bio termékek értékét felismerő és promováló globális trend. A szatmárnémeti bevásárlóközpontok egyelőre még vonzóbbak a helyi termékeknél. A városi bevásárlást, a kertés házak lakásként való használatát sajátos urbanizációs jelenségként értelmezem.

A piacozók

A következőkben olyan piacozással foglalkozó családi üzemeket, mutatok be, amelyek, ha nem is fedik le egészében a piacozással foglalkozók teljes skáláját, de áttekintés adnak a piacozás mögött álló különböző gazdasági motivációkról és különféle gyakorlatokról. Noha úgy tűnhet (és némileg joggal), hogy a bemutatni kívánt piacozók kiválasztásában vállalkozó típusok, vagy kategóriák szerinti csoportosítás szándéka vezetett, a piacozással foglalkozók kis száma miatt ennek nem lenne túl sok értelme. Úgy gondoltam, hogy a piacozók megismerésén keresztül közelebb juthatok a vidékiségi helyi változatainak megismerésében.

Három családi üzemet írok le, az első példa kivételével a családtagokon kívül bérmunkások is részt vesznek a termelésben, értékesítésben, esetleg mindkettőben. Rajtuk kívül mások is piacoznak, de nem napi/heti rendszerességgel, illetve csak az ő esetükben jelenti a piacozásból származó jövedelem a legfontosabb bevételi forrást. A kiválasztásban nem a szerzett jövedelem mennyisége, hanem a családi gazdaságok jövedelmének külső-belső aránya döntött.

Valamennyi vizsgált szereplőben közös, hogy mezőgazdaságból származó jövedelmük legkisebb részét sem fordítják társadalombiztosításra vagy nyugdíjbiztosításra. Katalinék kisnyugdíjasok (téesznyugdíjasok), József rokkantnyugdíjas, háztartásbeli felesége után sem fizet járulékokat, bízik a felhalmozott tartalékokban, Szabolcs pedig a „fiatalok vagyunk, biztosan gondolni kellene erre is, de bízunk abban, hogy még pár évig nem ér baj minket” kockázatos elvet követve kizárólag a függetlenségre és tőkefelhalmozásra koncentrálnak.

Katalin (1940) és Lajos (1940)

A vizsgált esetekből csak Katalinék dolgoztak korábban is kizárólag az agráriumban, először még paraszti rend szerint, majd a kollektív gazdaságban, később pedig kvázi-vállalkozóként.

Katalin 79 éves, Óváriban született kisparaszti családban. A helyi kollektív gazdaságban dolgozott annak fennállásáig, más munkahelye nem volt. Egy lánygyermekük van, akik szintén Óváriban él, egy szatmárnémeti áruház húspultjában kiszolgálóként dolgozik. A családi üzemből folytatott tevékenységekben nem, vagy csak nagyon kis mértékben vesz részt, leginkább csak haszonélvezője szülei munkájának. Húst – a kedvezményes vásárlás lehetősége ellenére is – csak a legkritikább esetben vásárol a munkahelyről, a szülők által megtermelt hazait részesíti előnyben.

Katalin 16 éves korától rendszeresen, heti egy alkalommal, keddenként beutazik Szatmárnémetibe piacozni. A piacozást a beszolgáltatások során kialakult likviditási gondok miatt kezdte el.

Muszáj vót, há valamiből pénzt kellett csinálni, tetszik érteni? Akkor nem tudtuk eladni a terményt, mert elvitték, be kellett adni, akkor azt ami a kertbe..., egy kis majorságot, meg disznót, amit lehetett jobban bevinni eladni. Hát mostan már el se lehet adni, csak ha jön valaki. De akkor be kellett adni a disznóhúst is. És akkor nem vót mit tenni, nem vót miből pénzt csinálni. Rákényszerültünk arra, hogy tizenhat évesen... a hátamon vót, de olyan sár vót télen. Egy bácsi járt még a piacra, hátamon vót a tarisznya, elől a kosár, és akkor mentünk a belső piacra, ami az Eötvös utcán vót.

[Akkor még nem sokan jártak?]

Hát aki bírt menni az járt. És akkor szegény édesanyámék mondták, hogy gyermekek, nehogy költsd el a pénzt, mer ha hazajössz kell az adóra. Nem mertünk egy lejt elkölteni magunkra, mert kellett vinni az adóra, mert ha nem jöttek vittek amit tanáltak.

A későbbiekben is a család készpénzszükségletének kiegészítése volt a fő motíváció, de nem az egyetlen. A beszélgetésekből kiderült, hogy a piacozás nem csak gazdasági tevékenységet jelentett számára, hanem szórakozást¹¹ is. A szatmárnémeti utazások szocializációs események is voltak, hiszen az utóbbi tíz évtől eltekintve más falubeli asszonyokkal együtt utazott és árult, a piacon pedig a városi hírekről, történeésekről mindig első kézből származó információkhoz jutott.

Négy hektáron gazdálkodnak férjével (jövőre már csak két hektárt terveznek megművelni), de a piacra bevitt áru nagyobbik része a háztájiból kerül ki. A piacra – ahol asztalt bérel – főként hüvelyeseket (többféle babot, borsót), hagymát (új, lila, vörös), gyökérzöldséget (sárgarépa, petrezselyem), zellert, karalábét visz. Korábban, míg tehenet tartottak, tejet, tejfölt, túrót is vitt eladásra. A tejtermékeket csak „pult alól” árulhatta, kizárólag megrendelésre szállította, a tejet szatmári kontosainak házhoz is vitte.

A szántón megtermelt gabonát és kukoricát háztól értékesítik, de nem nagykereskedőknek, hanem kis tételekben ismerősöknek, régi kuncaftoknak.

Gazdasági üzemük termelési oldalának legfontosabb jellemzője a gépesítés, és motorizáltság teljes hiánya. Korábban volt ugyan lovuk, azzal végezték a szántást, tárcsázást. Az elmúlt huszonöt évben azonban már fizettek a szántóföldi gépmunkákért. A magas költségek miatt a szántóföldi munkákban is igyekeznek csökkenteni a kiadásokat, csak a legszükségesebbeket – szántás, vetés, búza esetében az aratást – végeztetik mással, a gyomtalanítást,¹² kukorica esetében az aratást saját maguk végzik kézi erő-

11 Több nyugdíjas asszonnal is beszéltem, akik bevallottan azért járnak piacolni, mert ebben szórakozási lehetőséget látnak.

12 A búzát „bigecseléssel” gyomtalanítják. A „bigecselő” hosszú nyelű bökö eszköz, amellyel a gyom gyökerét elvágják, az *ösztoke* helyi névváltozata (bővebben: *ösztoke* címszó a *Magyar Néprajzi Lexikonban*).

vel. Az értékesítési oldalon a „minden eladó, amire van vevő” elv érvényesül a tudatos árukészletre való törekvés helyett. Sokszor fordult elő, hogy olyasmit is igényeltek a rendszeres vevők, aminek az eladására korábban nem is gondoltak: szilvalekvár, kapor. A piacra csak annyi árut visz Katalin, amennyit ő maga elbír, főként tömegközlekedést használ, időnként szomszédok, ismerősök viszik és/vagy hozzák autóval.

A termelésben kerülnek a vegyszerek használatát, az indoklásakor nem anyagi, minőségi és egészségügyi szempontokat emelnek ki. A „bio” kifejezést ugyan nem használják áruik jellemzésekor, de fontos szempontként emelik ki a vegyszermentes termelést. A vegyszermentesség és egészséges termék közötti összefüggést leginkább más gazdálkodók termelési gyakorlatáról, általában kritikus hangon való beszámolóban említik.

Mindenki jerbicsidál.¹³ Még azt a kicsit is ami a kertben van, mert nem akar kapálni. Meg mérgezik magukat. Pl. itt a faluba, a túlsó oldalon minden háznál jó ivóvíz vót, viszont ott arra, ahun vót a pikét, ott olyan víz vót, hogy felséges víz, olyan jó víz. Utójára, mikor kevés katona vót itt, most amikor a demokrácia bejött, a faluból vittek vizet, mert nem tudtak hunnan inni, úgy elromlott. Ez mind a jerbicsid. Nekem ez a málé nem látott jerbicsidet mind kapálva vót. Paszulyt vetettünk bele, ezt s futó paszulyt, de most ezek a fiatalok, akik most gazdálkodnak, annyira vergődnek a gazdálkodással. Ha nem vóna jerbicsid, azok megdöglénének éhen. (L)

De tetszik tudni, azok a nagyobb termelők, akiknek sok a földjük, azok egész nyáron jerbicsidálnak, ami van vetve azt egész nyáron. (K)

Régen a búzát kibigecselték. Vót benne az a bigecs, azt kiszurkáltuk bigecselővel. (L)

Olyan szűrőkás az, oszt megnő magasra. (K)

Most meg nyomják rá a jerbicsidet, aztán nyomják rá a levéltrágyát... (L)

Nem minőségre mennek, hanem mennyiségre.

A beszélgetések során többször elhangzott, hogy ők magukat parasztnak, életmódjukat pedig parasztinak tartják. Azt hogy magas koruk ellenére is tovább folytatják gazdasági tevékenységüket, ugyancsak a paraszti mentalitásukkal magyarázzák. Szilágyi Miklós a munkát a paraszti erkölcs és létértelmezés fundamentális kategóriájaként nevezi meg, amelyben a „munkavégzés a munkáért ön magáért” elv érvényesül (Szilágyi 2005: 12). A munkát nem a befektetett energia és a várható eredmények, hanem a szorgalmas és lusta ellentétpárok felől értékeli.

...Nagyon sokba kerül minden. De a férjem is ebbe nőtt fel, és ezt nem akarja, míg bír abbahagyni. Mer ebbe nőttünk fel. Ugye aki fiatal az elmegy dolgozni, vagy gazdálkodik, mán nagyobb területeken. Mán van ez a kedvezmény, amit adnak, amit lehet mán igényelni, ezt mi mán nem értjük, és azoknak mán van több földjük, és kapnak több pénzt.

13 A román erbicid (=gyomirtó) fonetikus átírása.

Van aki azt mondja, tetszik tudni, hogy én szegény vagyok, de van olyan fiatalasszony, lány, hogy kertje van, nincs egy zöldsége a kertbe, nincs egy paszulya a kertbe, mindent a bótba vesznek, de ha van két leje, de dógozni nem szeretnek, van két leje az már akkor nap kimegy a zsebiből. De így nem lehet megélni. Hanem tudom én aztat, hogy máma, hónap is pénz kell. És azt be kell osztani, hogy meglegyen. Ha jön egy probléma az embernek az életibe, azt ki kell fizetni. Egy kis tartalék legyen...

Sikeresek-e Katalinék? Van-e egyáltalán értelme sikerességről beszélni az ő esetükben? Vállalkozói szempontból bizonyosan nem, a piacozásból szerzett jövedelem ugyanis végig rendkívül alacsony volt. Egy sikeres piacnap 200-250 lej jövedelmet jelent Katalinnak, és ezt a bevételi szintet kizárólag a zsengebab idején érte el. Havi összesítésben is nagyon kevés pénzt, de nyugdíjukhoz mérten még így jelentős összeget jelent. Sikerességük fokmérője az elégedettség, amit többször is hangsúlyoztak.

József (1957) és Erzsébet (1959)

A szakirodalomban az alábbiakban bemutatásra kerülő családi üzemet vezető Józsefet a „munkás-paraszt” (Hann 1982: 37) és a „sikeres kényszervállalkozó” kategóriába kellene sorolnom. Óváriban született nagygazda családban. Kortársai többségéhez hasonlóan ő is az iparban kereste boldogulását. A szatmárnémeti Unió Nehéziparban dolgozott 1987-ig, egy baleset következtében roncsolódott a kézfeje, a gyári munkát nem tudta tovább végezni. A rendszerváltásig a helyi kollektív gazdaság építész brigádjában dolgozott, a rendszerváltást követően kérvényezte betegnyugdíjazását, és a családi gazdaság fejlesztésébe kezdett. Eleinte állattartással is foglalkozott, de a már ismertetett okok miatt hamar felhagyott vele.

Amikor a terepmunka során, sikeres mezőgazdasági vállalkozók után érdeklődtem, az ő neve mindig felmerült, mint olyan, aki önerőből vált „nagygazdává”. Volt már szó az óvári asszonyok rendszerváltozást követő gazdasági szerepének fontosságáról, József felesége, Erzsébet példáján keresztül alkalom nyílik ennek bővebb bemutatására. Erzsébet a rendszerváltásig a már említett kertészetben dolgozott, azt követően már nem volt munkahelye, háztartásbeliként vett részt a családi gazdaság munkáiban. A kertészetben megszerzett tudást már a kommunista időszakban is kamatoztatta, palántákat neveltek, és ezeket vitte a szatmári piacra. A palántanevelés és értékesítés végül a családi üzem egyik fő ága lett. A termelésben Erzsébet, az értékesítésben József szerepe volt a nagyobb. A palántázásból¹⁴ származó jövedelemből alapozták meg gépparkjukat,¹⁵ vásároltak földterületeket és emeltek raktározásra alkalmas épületeket. Az előbbi feltételek megléte kevés emberi erőt igénylő, ezáltal

14 Palántázásnak ebben az esetben a palánták készítését és eladását nevezem, nem pedig az agrártechnológiai módszert.

15 A gépparkot három traktor, a burgonyatermesztés kiegészítő eszközei, permetező és egy kisbusz alkotják, melyet áruszállításra használnak. Minden gépmunkát József végez. Kizárólag saját magának dolgozik, másnak pénzért sem végez gépmunkát.

tal nyereséges burgonyatermesztést tett lehetővé, mely a családi üzem legfontosabb jövedelemforrása (volt).¹⁶

Rendszerváltást követően rögtön áttértem a krumplira. Először 30 ár, aztán 3 hektár. Megvettem a kollektív krumplivetőjét, krumpliszedőjét. Vót hogy 13 hektár krumplim vót. Nagyon jövedelmező vót. Használtunk egy 5 hektáros földet, és az ott termett krumpliból vettünk egy 25000 eurós traktort. A piacon adtuk el a nagyját, a nagykereskedők fél áron vették át, vagy azon alul, de szerencsére van hol tartanom, egész télen nem fagy meg. Volt, hogy egy hektáron 400 mázsa krumpli termett.

Tizenöt hektáron gazdálkodnak, a háztáji 34 ár,¹⁷ amelyből 9 ár fóliásátor, itt zajlik a palántázás. A fóliázásnak közismerten nagy az emberi erőforrás igénye. József és Erzsébet, korukból adódóan sem képesek valamennyi munkafázis elvégzésére, napszámokat alkalmaznak, hármat a termelésben, kettőt a piacon eladóként. Az eladók naponta váltják egymást, mivel minden nap piacnap, a hét minden napján kinn van az árujuk a piacon. A piac, amelyen árulnak Szatmárnémeti egyik lakótelepének közepén található. A közvetlen közelében garázst bérelnek, melyet raktárként használnak. Egyetlen lányuk középiskolás, ő csak a nyári szünetben segít be.

Már a rendszerváltás előtt is csipegettük (a palántázást), de most jobban, először vettünk egy kis Daciát, utána egy Logant, utána egy nagyobb ótót, amivel 35-40 mázsát lehet szállítani. Van 3 traktor. Az egyiket a kollektívából vettük meg.

Mások is foglalkoznak palántázással, de sem mennyiségben, sem változatosságban nem közelítik Józsefék gyakorlatát. A palánták készítése meglehetősen bonyolult, munka- és költségigényes feladat, viszont a megtérülése is sokszoros. Az elmúlt három évtized alatt Józseféknek egyrésztől sikerült egy rendkívül költséghatékony és mégis minőségi termelést lehetővé tévő rendszert kiépíteniük, másrésztől pedig, az állandó piaci jelenlétnek köszönhetően fenntartó törzsvásárlói kört is ki tudtak alakítani.

Ha az ember nem hazudik, azt ad, amit kérnek, akkor visszamennek jövőre...

Há mondom hogy három hónap vagy négy hónap alatt, de nem kell, jó három hónap hogy négyszázötven milliót árultunk a palántából, de még most is árulunk, mondom. Abból, ha csak azt mondom háromszáz millió az tiszta. Az mán egy kis fizetés, nem? Egy évre megvan, nem?

¹⁶ Az interjú készítésének évében döntött úgy, hogy felhagy a burgonyatermesztéssel, földjeit kiadja bérbé, a továbbiakban kizárólag palántázással foglalkoznak.

¹⁷ 1 ár = 100 m²

Józsefék vállalkozók, sem a paraszti származás, sem a paraszti munkaszervezet hagyatéka nem játszott lényeges szerepet agrártevékenységükben. Újítónak ugyan nem nevezhetők, hiszen se új technológiákat, se új árukat nem honosítottak meg, de a megfelelő időben a specializálódást választva kezdeményezőként léptek fel, és a – kizárólag lokális – lehetőségeket hatékonyan kihasználva, működő termelési-eladási struktúrát teremtve, profitra szert téve tudták családi gazdaságukat üzemeltetni. Koruknál fogva ők már nem válhattak részeseivé az új ipari térhódításnak, de erre nem is volt szükségük. Az új gyárakban dolgozó munkásokról azonban van véleményük, és ebben a véleményben a Katalinék példájában már ismertetett paraszti munka felfogás köszön vissza: a gyári munkásokat, saját példájukat állítva ellentpontként, lustának tartják. A lustaság fokmérőjét a kertek és háztáji parcellák elhanyagoltságában látják.

Szabolcs (1976) és Edit (1980)

Amiként a korábbi két családi üzemet el lehetett helyezni egy kategóriarendszerben, úgy a következő példát is megfeleltethetjük egy jól ismert, és egyre többet tanulmányozott kategóriának: Szabolcsék innovatív agrárvállalkozók.¹⁸ Az innovációt az előállított termékek, a *bio* szemlélet, illetve a folyamatos fejlesztés és tanulás jelenti.

Szabolcs nem helybéli, csak házasságkötése óta él Óváriban. Edittel Budapesten ismerkedett meg, ő ekkor már több mint tíz éve dolgozott erdélyi vendégmunkásként az építőiparban. Házasságkötésüket követően költöztek Óváriba. Itt először besegített az apósa által hagyományos módon vezetett, piacozást is magában foglaló gazdaságban. Később önállóan is elkezdett gazdálkodni, apósa halála óta pedig ő irányítja a családi üzemet. Mintegy három hektáron gazdálkodnak, szántóföldi gazdálkodást egyáltalán nem folytatnak, csak kertészkedéssel foglalkoznak. Az egyre növekvő fóliával fedett területek mellett fontos szerep jut a szabadtéri technológiáknak is.

Kívülállóként nem találta helyét sem a faluban, sem az agráriumban. Habitusa, életvezetése és üzemszervezete eltér attól, amit az óváriak elismert normának tartanak, ennek eredményeként sikerességét leginkább csak irigyelik, nem pedig követendő példának tartják. A lokális társadalom elutasítására hasonló módon válaszol, vásárlói köréből a helyieket elvből kizárja, csak a szatmári piacon értékesíti termékeit.

Termékpalettáját úgy állítja össze, hogy egyrészt a fogyasztói oldalon utóbbi években megjelent különlegességek iránti igény által okozott vákuumot kitöltse, paradicsomból például kizárólag fekete és lila fajtákat termel. Másrészt olyan piaci réseket keresett és talált meg, amelyekkel nagyon rövid idő alatt stabil vevőkört tudott kialakítani magának. A fogyasztói igényekhez való alkalmazkodás, az eladhatóság kulcskérdés az árutermelésben. Szabolcs a vásárlói reflexiókat maximálisan figyelembe véve, aprólékosan előre megtervezi az éves termékpalettát. Olyan – Óvá-

¹⁸ Innovatív agrárvállalkozónak a térségi gyakorlattól teljesen eltérő agrártevékenységet kezdeményező vagy tartósan végző személyeket tekintem (Biró 2015: 27).

riban korábban ismeretlen – szempontokat is mérlegel, mint az ünnepi kalendáriumok. Csak a húsvéti ünnepkör hagyományos ételeihez szükséges primőr áruk – új-hagyma, levélpetrezselyem, friss kapor, stb. – értékesítéséből, Szabolcs számításai szerint, bevételük megközelíti egy gyári munkás éves jövedelmét. A családi üzemben kettőjükön kívül, alkalmanként anyósa és egy állandó segítő dolgozik. Az értékesítést Szabolcs, az áru előkészítését Edit végzi.

Az Óvári „brand”

A sikeresség kapcsán valamennyi vizsgált résztvevő kiemelte a minőséget a termelésben és a vásárlói bizalmat az értékesítésben. A két tényező együttesen egy a szereplők által nem nevesített, de a piacozási gyakorlatban használt *márka* létezését sejteti. Az olyan kijelentésekben, mint: „az óvári krumplit keresik” (József), vagy „ha megtudják, hogy Óváriból való a tök, akkor szívesebben veszik” rejtetten legalább annyira benne van a brandhasználat, mint az egyéni sikerek említése. Az Óvári brand tehát nem valódi brand, mindenki „hivatkozik rá”, de nincs mögötte tudatos szervezetépítés, közösségi önszerveződés, feladat- és/vagy termeléségyeztetés. Azért is nehéz és talán fölösleges elkülöníteni a kettőt egymástól, mert egyre kevesebb olyan szereplője van az óvári agráriumnak, aki a piaci érdekérvényesítésben háttérként használhatná a brandet. Az hogy ez rövid és középtávon hogyan alakul majd, jelenleg nem megjósolni. Az iparosodás, amely jelenleg uralja az óvári gazdaságszerkezetet egyáltalán nem áll megintgathatlan alapokon. És sokan az óváriak közül is tisztában is vannak jelenlegi helyzetük törekenységével. Annak a híre, hogy az egyik Nagykárolyban működő, az ittenihez hasonló profilú gyárban a globális trendek miatt nagyarányú leépítések várhatók azonnal beszéd tárgyává vált. A bizonytalan makrogazdasági környezet, a gyors változások állandósulása illetve az információáramlás azonnalisága az óvári globalitásban egyfajta örök készenléti állapotot eredményezett, amelynek egyik leginkább szembe-tűnőbb eredménye a nagyfokú mobilitás. Ez csak kisebbik részben jelent külföldi vendégmunkát, leginkább az éppen elérhető munkahelyek közötti nagyfokú migrációban jelentkezik. Legfőbb mozgatója az egész Európára jellemző munkaerőhiány. Mindezek fényében az agrár-vállalkozók számának elmúlt években való csökkenése, ha nem is a közeljövőben, de akár megfordulhat.

Záró gondolatok

A fentebb bemutatott családi gazdaságok legalább annyi közös tulajdonsággal rendelkeznek, mint amennyiben különböznek. Egyikük sem él pályázati lehetőségekkel, Katalinék túl idősek hozzá, Józsefék nem akarnak már túllépni a kialakított üzleti modellükön, Szabolcsék pontosan ismerik a pályázati lehetőségeket, az hogy mégsem pályáznak nagyon is tudatos döntés eredménye, mely rávilágít arra, hogy a különböző vidékfejlesztési és vállalkozói pályázatok az agráriumban tevékenykedő sze-

replők szűk rétege számára jelentenek valós alternatívát. A leginkább kiszolgáltatott családi gazdaságoknak és egyéb mikrogazdasági egységeknek túlságosan nagy anyagi kockázatot jelentenek a pályázatok. Ugyanakkor a pályázati keretek legtöbbször nagyon merevek, és fordított logika mentén működnek. Nem a pályázatok igazodnak a gazdálkodók valós lehetőségeihez és igényeihez, a pénzek eléréséhez a gazdák kényszerülnek – már amennyiben vállalják – számukra idegen, és legtöbbször nem fenntartható tevékenység végzésére.

Innovatív mezőgazdasági vállalkozók, akik vállalkozásukat immáron nem a szocialista modernizáció eredményeinek bázisán, hanem teljesen új szemlélet és technikák mentén szervezik és vezetik, vannak ugyan, de nagyon kevesen és nem várható, hogy számuk a jelenlegi gazdasági-politikai miliőben növekedne.

Szakirodalom

Bausinger, Hermann

1989 Párhuzamos különidejűség. A néprajztól az empirikus kultúratudományig. *Ethnographia* 100. (1–4) 24–37.

Benda Gyula

1991 A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. *Századvég*. (2–3) 169–176.

2003 Hosszú távú folyamatok és rövid távú ingadozások, társadalomstatisztikai vizsgálatok és lokális kutatások. Hozzászólás Kovách Imre és Valuch Tibor tanulmányához. *Századvég* 30. (4) 99–102.

Biró A. Zoltán

2015 A biogazdálkodás, mint innovációs folyamat térségi szereplőiről. In: Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.): *Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a székelyföldi térségben*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 53–60.

Biró A. Zoltán – Gagy József – Oláh Sándor

1994 Gazdálkodási gyakorlat a Székelyföldön. (A paraszti mentalitás működése a gazdálkodásban és korlátozó szerepe a piacgazdasági átalakulásban). *Antropológiai Műhely* 4. (1) 7–41.

Borsos Endre – György István

1999 Gencs: egy erdélyi falu a parasztosodás útján. In: Borsos Endre – Csité András – Letenyei László (szerk.): *Rendszerváltozás után. Falusi sorsfordulók a Kárpát-medencében*. MTA Politikatudományok Intézete – Számalk Kiadó, Budapest, 51–90.

Cartwright, Andrew

2001 *The Return of the Peasant. Land Reform in Post-Communist Romania*. Ashgate, Aldershot.

Csöte András

1999 A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle*. (3) 134–154.

Hann, Chris

1982 Kisüzemi gazdálkodás Tázlaron a hetvenes években. *Ethnographia* 93. (1) 33–72.

Kiss Antal

2002 Magánvállalkozók és hagyományos értékrend. In: Szilágyi Miklós (szerk.): *Utak és útvesszők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 89–107.

Kósa László

1990 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

Kotics József

2006 *Gazdasági stratégiák és magatartások. A tradicionális gazdálkodói magatartás továbbélése mai gazdálkodási formákban*. Ethnica, Debrecen.

2011 Újjáéledő paraszti mentalitás? A reprivatizáció hatása a gazdálkodói stratégiákra és habitusokra. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene*. Tudományos konferencia a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék jubiláló professzorai: Andrásfalvy Bertalan, Filep Antal, Kisbán Eszter és Pócs Éva tiszteletére. L'Harmattan, PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 167–181.

Miklós Zoltán

2006 „Romániában nem lehet egy lábon megélni.” Önállósodás és vállalkozói magatartás megjelenése. In: Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. Nis Kiadó, Kolozsvár, 62–100.

Mohácsék Magdolna – Vitos Katalin

2003 Fogyasztói szokások a magyarfalusi vendégmunkások köreiben. *Erdélyi Társadalom* 1. (2) 101–112.

Oláh Sándor

2004a *Falusi láttelepek (1991–2003)*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

2004b A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után. In: Uő: *Falusi láttelepek*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 128–139.

Peti Lehel

2006 Rendszerváltozás utáni agrárszerkezeti és társadalmi változások Héderfáján. In: Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. Nis Kiadó, Kolozsvár, 17–61.

Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.)

2006 *Agrárörökség és specializáció a Kis-Küküllő mentén*. Nis Kiadó, Kolozsvár.

Szabó Á. Töhötöm

2013 *Gazdasági adaptáció és etnicitás. Gazdaság, vidékiség és integráció egy erdélyi térségben*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Szilágyi Miklós

2002 Mai kisüzemi agrárgazdaságok néprajzi kutatásának lehetőségei. In: Uő (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 7–15.

2005 Bevezetésként: az utóparaszti hagyományokról. In: Schwarz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.) *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 9–16.

Țărani și antreprenori agrari.

Practici legate de comercializarea în piețe într-un sat din județul Satu Mare

Studiul, prin analiza strategiilor economice și atitudinilor sociale a trei întreprinderi familiale care comercializează producția obținută în propria fermă sau gospodărie pe piețele agro-alimentare din Satu Mare, încearcă prezentarea stării de astăzi a structurii economice a unui sat sătmărean. Cu 25 de ani după schimbarea regimului, analiza proceselor economice rurale din perspectiva tranziției de la economia socialistă la cea de piață pare ușor depășită. În cazul localității cercetate această tranziție cu siguranță ar servi ca punct de plecare greșită, deoarece – în urma cercetărilor de teren se poate raporta ca – actorii din sistemul agrar local nu din constrângere, ci dimpotrivă, în mod deliberat și-au ales agricultura ca ocupație.

Peasants and Agricultural Entrepreneurs.

Market Practices in a Village from Satu Mare County

The present paper aims to offer an image of the present conditions of the economic structure of a village from Satu Mare region through the analysis of the economic strategies and social attitudes of three families, which are into selling their own products on the markets of the city. The system change was twenty five years ago, and however long this period of transition was, we probably cannot understand any more the processes of rural economy of today if we continue to analyse these from the perspective of socialist–capitalist transition. In the case of the settlement in question this would be a completely wrong starting point, because – and this would be the major conclusion of the fieldwork – today we have only those actors of local agriculture, who have chosen this commitment deliberately and by their own will.

Képek

1. Katalin és Lajos. (Sz. L. felvétele)

2. Szabolcs. (Sz. L. felvétele)

3. József. (Sz. L. felvétele)

